

Jaar van het religieus erfgoed

Sinds 1 januari bevinden we ons in het jaar van het religieus erfgoed. Het was meteen goed raak. De pers stortte zich op de problematiek van kerksluitingen en de emoties die dat oproept. Wel is me opgevallen dat slechts weinigen duidelijk hebben waar het precies over gaat. Daarom nogmaals een poging wat licht te brengen in de duisternis. Nederland heeft een ware schat aan religieus erfgoed: 4200 kerken, duizenden andere gebouwen en veel roerende goederen. Alleen de Katholieke Kerk heeft nu al zo'n duizend kerken die als monument zijn aangewezen (en dat aantal groeit jaarlijks door het aanwijzingsbeleid door derden). Graag willen we ze behouden. Onze economen hebben ons echter voorgerekend dat onderhoud en restauratie van onze RK kerken in de komende jaren ongeveer een miljard Euro zullen gaan kosten. De vraag is natuurlijk: Wie zal dat betalen?

Anders dan in het buitenland meent de rijks- en gemeentelijke overheid in Nederland hierin slechts een beperkte taak te hebben. Zij zet de gebouwen op een monumentenlijst en laat het verder aan de Kerk over om te proberen hiervoor subsidies te verwerven, en het grootste deel of alles (gemeentelijk monument) zelf te betalen, zelfs als een kerkgebouw voor de eredienst niet meer nodig is. Dit beleid is niet alleen onrechtvaardig, maar gezien de immense bedragen ook onmogelijk. De reden van deze onmogelijkheid is niet, zoals vaak wordt aangenomen, teruggang in kerkbezoek. De kerkinkomsten blijven redelijk stabiel. Ook bij een verdubbeld kerkbezoek zouden we het niet kunnen financieren. We leven niet meer in de tijd dat de kerken gebouwd werden. Arbeids- en bouwkosten, procedures en veiligheidseisen zijn van een totaal andere dimensie.

Dan moet de Kerk ze maar verkopen en een profane herbestemming geven, is het veel gehoorde alternatief. Zeker bij katholieke kerkmonumenten is, gezien de architectuur die van religie is doortrokken, dit vrijwel niet mogelijk. Het is ook een aantasting van het grondrecht van de godsdienstvrijheid. Een monumentenwet mag de Kerk nooit dwingen haar heilige plaatsen te profaniseren. Er blijven voor monumentale kerken dan ook maar twee opties open: ofwel ze blijven kerk, ook al is het met een beperkte religieuze functie (al dan niet gecombineerd met een waardige sociaal-maatschappelijke functie), ofwel ze worden afgebroken.

Wie dit laatste wil voorkomen, moet niet bij de Kerk zijn, maar bij de overheid en de samenleving: Wat hebben we uiteindelijk over voor het behoud van ons religieus erfgoed?

Natuurlijk heeft de Kerk ook een eigen beleid inzake haar kerkgebouwen. Er is een sterk toegenomen belangstelling voor het geloof. Toch kan dat de teruggang door de vergrijzing nog niet compenseren. Er is een teveel aan kerken, of anders gezegd, er zijn te weinig gelovigen per kerk. Concentratie van gelovigen per viering is gaande. Ervaring leert dat daardoor uiteindelijk de vitaliteit zelfs toeneemt, en de toegankelijkheid van de kerk voor 'zoekende' mensen vergroot wordt. Dit betekent echter niet zonder meer dat we 'dus' overtollige kerken afstoten. Ook kerken met een beperkte religieuze en liturgische functie kunnen waardevolle plekken van geloof en bezinning zijn. Anderzijds hebben we soms ook de beleidsvrijheid nodig, én de financiën, om overtollige kerken, monument of geen monument, af te breken om andere te kunnen behouden of elders weer nieuwe te kunnen bouwen.

Maar als we feitelijk het monumentenbeleid van de overheid blijven financieren, dan zullen we vrijwel geen beleid kunnen maken en uitvoeren en we kunnen weinig anders doen dan al het beschikbare geld in het behoud van de monumenten te steken. Ook zullen steeds meer kerken leeg komen te staan en verkommeren, omdat er geen geld is voor renovatie en geen toestemming voor afbraak.

Daarom herhaal ik mijn al eerder gedane voorstel:

De aanwijzing van een kerkgebouw als monument, d.w.z. als religieus erfgoed, zal als consequentie moeten hebben dat de overheid alle kosten voor het exterieur op zich neemt, en de Kerk de kosten voor het interieur draagt.

Nogmaals, in vele landen om ons heen is dit gewone praxis. Vaak gaat de betrokkenheid van de overheid zelfs nog verder. Een aanwijzing als monument zonder dekkende financiële garantie door de overheid kan de Kerk niet meer accepteren. Het jaar voor het religieus erfgoed is een ideale gelegenheid voor overheid en samenleving om hun verantwoordelijkheid in deze te nemen.

+ Mgr. dr. Jozef M. Punt
Bisschop van Haarlem

(uit Samen Kerk, februari 2008)